

ЕЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА ИЗТОКА

ОЗАРЯВА УМОВЕТЕ, РАЗШИРЯВА ДУШИТЕ

Сборник с научни статии, посветен на 60-годишнината
на проф. д-р Милена Братоева

Съставителство и редакция:

Гергана Русева – главен редактор

Боряна Камова

Павел Павлович

Теодор Леков

Рецензенти:

Гергана Русева

Боряна Камова

Николай Янков

Ваня Ганчева

Павел Павлович

Теодор Леков

Иво Панов

Антония Цанкова

Ирина Сотирова

Симеон Евстатиев

Редактор на английски език:

Елена Щерева

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Гергана Русева, Боряна Камова, Павел Павлович, Теодор Леков,
съставителство, 2023

© Лора Хаджийска, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1352-2

ЕЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА ИЗТОКА

СБОРНИК С НАУЧНИ СТАТИИ, ПОСВЕТЕН НА 60-ГОДИШНИНАТА
НА ПРОФ. Д-Р МИЛЕНА БРАТОВА

Съдържание

На проф. д-р Милена Братоева <i>Борислав Костов</i>	7
За Милена Братоева с много обич и благодарност <i>Гергана Русева</i>	9
Библиография на проф. д-р Милена Братоева.....	17
Сърцето океан в <i>Ригведа</i> <i>Гергана Русева</i>	33
Пътища на сърцето – думата <i>del</i> в персийския, хинди и българския език <i>Сирма Костадинова, Яна Христова, Николай Янков</i>	63
Проекции на любовта в персийската класическа литература <i>Иво Панов</i>	86
Мистичната женственост на Кабир <i>Галина Русева-Соколова</i>	110
Да следваш сърцето – феноменологични експерименти върху идеята за <i>сърце-съзнание</i> и мястото му в избрани изрази и заклинания от Древен Египет и Ведическа Индия <i>Калинка Янкова</i>	138
Визуалният образ на Твореца в Древен Египет <i>Теодор Леков</i>	159
По стъпките на прадедите <i>Иван Маразов</i>	193
Концептът <i>tápas</i> и разбирането за ритуалната реч в <i>Ригведа</i> като когнитивен процес <i>Александър Богданов</i>	228
Слънцето над Ганг изгрява... <i>Владимир Градев</i>	259
Пътят на Кнехт: Към въпроса за личността и личния дълг <i>свадхарма</i> по пътя на духовното пробуждане <i>Ася Цветанова</i>	274
Разпространението на знания в перспективата на древноиндийските варнови порядки <i>Боряна Камова</i>	292
Понятието за философия в древноиндийската духовна традиция <i>Иван Камбуров</i>	311
Петте вместилища на Аза (<i>ráñsakośa</i>) според адвайта веданта на Шанкара <i>Антония Начева</i>	327
Идеи за бхакти в <i>Бхагавадгита</i> <i>Тихомира Бенчева</i>	347
<i>Алаявиджнана</i> и съвремението <i>Елия Аличкова</i>	363

Assessing the extent to which the benefits of Buddhist meditation are measurable by current neuroscience <i>Simeon Mihaylov</i>	371
Щрихи от будизма в КНДР <i>Райна Бенева, Светла Къртева-Данчева</i>	381
Жените в тантрическия будизъм на Индия <i>Людмила Класанова</i>	405
Жената творец в новата японска литература: чувствена, борбена, самотна и неочаквана <i>Вяра Николова, Гергана Петкова</i>	420
Феминистки интерпретации на Корана: епистемологичен принос или дилеми на алтернативен ислямски дискурс <i>Галина Евстатиева</i>	434
Народните проповедници и разказвачи на предания (<i>кушс̄ās</i>) в ранния ислям и ролята им в зараждането на мюсюлманския исторически разказ, право и екзегетика <i>Павел Павлович</i>	455
Пещерните храмове по Пътя на коприната (езотеричните практики на фона на религиозния, културния и икономическия обмен в Азия) <i>Ирина Сотирова</i>	474
Отломките от лицата <i>Андроника Мартонова</i>	483
Interpretation of rituals and music: on two movie models from India <i>Ivanka Vlaeva</i>	499
<i>Рамаяна</i> и <i>Махабхарата</i> в индонезийската литературна традиция – общ преглед <i>Добрин Бугов</i>	509
Представата за индийците в един арменски текст от VII век <i>Петър Голийски</i>	524
Арменската общност в Индия през XVI–XVIII век <i>Еожени Сакъз</i>	534
Съпоставка на по-често срещаните арменски и български фразеологизми с компонент животно <i>Антоанета Ангелова</i>	545
Думата <i>del</i> – от персийската класическа литература към съвременния политически дискурс <i>Сирма Костадинова</i>	560
Езикът хинди и хиндиезичната култура извън пределите на Индия <i>Мона Каушик</i>	574
Индологията – съдба, а не диплома <i>Татяна Евтимова</i>	580
Специфичен поглед върху превода от хинди: примери от Мридула Гарг и Агея <i>Мирела Лингорска</i>	586
За авторите в сборника	598

На проф. д-р Милена Братоева

За мен е голямо удоволствие да споделя свои мисли за изтъкнатия български индолог проф. д-р Милена Братоева по случай нейната 60-годишнина. Срещите ми с нея, доста епизодични през последните години, но винаги свързани с индологията и с Индия, ме връщат назад във времето, когато през 1983 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ бе открита специалност „Индология“, чиято 40-годишнина се отбелязва през 2023 г., и където, по стечение на обстоятелствата, преподавах езика хинди през първите две учебни години от съществуването на специалността.

Милена бе от първия випуск на студентите по индология. Тогава, в началото, бе трудно да си представя забележителните постижения, до които достигнаха в индологията днес някои от завършилите тази все още млада българска специалност. В онзи момент трябваше да се справяме с предизвикателства, свързани с липсата на български учебник по хинди, с нестандартните часове на обучение – късно вечер, рано сутрин, през почивните дни – без да пострада качеството на учебната работа. Именно в тези трудни условия изпъкваха студентите, които проявяваха задълбочен интерес към избраната специалност. Сред тях особено се открояваше Милена със старанието си да усвоява систематично и пълноценно нелеката граматика и лексика на хинди, да „открива“ за себе си Индия, индийската история и култура.

Днес сме свидетели на блестящия резултат от този непрестанен стремеж към нови знания и усъвършенстване – проф. д-р Милена Братоева е един утвърден учен индолог, извоювала си авторитетно име в света на индологическата наука; тя е първият професор сред дипломиралите се в българската специалност „Индология“, със значим принос за разгръщането на специалността, както и за развитието на изтокознанието в СУ „Св.

Климент Охридски“, включително с активната си работа в ръководството на Факултета по класически и нови филологии. С всеотдайната си изследователска и преподавателска дейност и със своята страст към древната и богатата индийска култура проф. Братоева изгражда мостове на приятелство между България и Индия. Тя е отличен пример и вдъхновение за изучаващите Индия студенти да се стремят да израстват като висококвалифицирани специалисти в областта на индийската култура, литература и езици, познавачи и историята, и политиката на страната, традициите и съвременното ѝ, каквито специалисти са особено необходими в сегашните условия на активно развитие на отношенията на традиционно приятелство, плодотворно сътрудничество и партньорство между България и Индия.

Поздравявам от сърце проф. д-р Милена Братоева за забележителните ѝ научни постижения в индологията и ѝ пожелавам добро здраве и нови творчески успехи.

Борислав Костов
посланик на България в Индия
(2008–2014)

За Милена Братоева с много обич и благодарност

Проф. д-р Милена Братоева е най-ерудираният български санскритолог, будолог и индолог, много уважаван и обичан преподавател в специалност „Индология“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Задълбочен учен на световно ниво, с многобройни приноси не само за българската, но и за световната индология, тя е и изключително работоспособна и всеотдайна.

Милена притежава способността да събира хората и да ги води към обща цел. В нейно присъствие противоречията бързо се разрешават и се намира изход от всяка ситуация. Неслучайно всички от специалност „Индология“ се обръщаме при възникнал проблем към нея – тя притежава онази толкова рядко срещана мъдрост, която ѝ позволява да прозира същността, да вижда перспективите, да усеща вълненията на хората, да успокоява и да помага в осъществяването на целите и стремежите. С присъщата си благост и добронамереност работи самоотвержено и помага на всички. Тя обича хората и тази обич блика от нея и предразполага всеки. Дълбоко етичен човек е, много внимателен и добронамерен към всички, да работиш съвместно с нея е истинско удоволствие, защото дава всичко от себе си, много прецизна и точна е в работата си и вдъхновява всеки да работи по същия начин.

Милена Димитрова Братоева е родена на 27 март 1963 г. в Каварна. През 1982 г. завършва със златен медал гимназията с преподаване на немски език „Гео Милев“ в Толбухин (сега Добрич). В периода от 1983 до 1988 г. е студентка в специалност „Индология“ към ФКНФ на Софийския университет. Тя е от първия випуск на специалността, открита през същата 1983 г. По време на следването си заедно с останалите си четирима колеги от випуска е изпратена на едномесечно обучение в Хумболтовия

университет в Берлин, Германия (тогава ГДР), където учи санскрит при известния немски санскритолог проф. Волфганг Моргенрот (1930–2021). Като студентка е получавала едногодишна стипендия на името на Индира Ганди, връчвана от индийското посолство в България на най-отличилите се студенти. Дипломира се с отличие през 1988 г. с дипломна работа (магистърска теза) на тема *Художествено-естетическият модел на човека в поезията на Гаджанан Мадхав Муктибодх (Анализ на поетичните текстове в стихосбирката „Изкривеното лице на луната“)*. Като втора специалност завършва „Българска филология“.

Веднага след дипломирането си започва да работи като хоноруван асистент в специалността, а през 1989 г. спечелва конкурс за редовен асистент. Първоначално преподава дисциплините *Хинди* и *История на съвременната индийска литература*. Впоследствие поема преподаването и на дисциплината *История на древноиндийската литература*. В резултат на натрупания във времето преподавателски опит Милена Братоева реорганизира преподаването на древноиндийска и съвременна индийска литература в специалността – тя въвежда и разработва учебните програми и води лекции по следните задължителни учебни дисциплини в учебния план на бакалавърската програма по индология: *Ведическа литература и култура; Древноиндийска епическа литература; Класическа санскритска литература; Съвременна литература на хинди*.

Наред с горепосочените дисциплини понастоящем проф. Братоева чете лекции и по *Основни кодове и символи на традиционната индийска култура* (задължителна в бакалавърската програма на специалност „Индология“); *Санскритската култура в текстове* (избираема в бакалавърската програма на специалност „Индология“); *Съвременната индийска култура между традицията и модерността*

(задължителна в бакалавърската програма на специалност „Южна, Източна и Югоизточна Азия“ (ЮИЮА), модул Индия и избираема в специалност „Индология“); *Будистка санскритска литература* и *Taṇhā vs chanda: диалектика на желанието в будизма* в новосъздадената в СУ, по идея на проф. Братоева и благодарение на нейните усилия и координиране на учени от различни полета на знанието (индолози, китаисти, японисти, кореисти, тибетолози, философи, културолози) магистърска програма „Будизъм: езици, литератури и култури“, чийто програмен директор е тя. Преподава и в магистърската програма „Индийско и иранско културознание и обществознание“ от самото ѝ създаване в СУ. Сред дисциплините, които води там, са *Мит, фолклор, литература* и *Традиционен индийски театър*.

Освен в Софийския университет в периода от 2000 до 2004 г. Милена Братоева преподава дисциплините *Санскрит* и *Индийска култура* в магистърската програма по индология в НБУ. Понастоящем тя преподава индийска култура и в НАТФИЗ в рамките на дисциплината *Световна култура*.

През 2002 г. Милена Братоева защитава докторска дисертация на тема *„Харибхаттаджатакамала“ и проблемът за спецификата на литературната форма джатакамала в будистката наративна литература на санскрит. Въз основа на превод от санскрит и коментар на шест джатаки от Харибхатта*. Тя започва работата си по тази тема по време на специализацията си в университета „Филипс“ в Марбург, Германия, в периода 1994–1995 г. като стипендиант на DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst, Германска служба за академичен обмен), където има шанса да специализира санскрит и санскритска литература под ръководството на проф. Михаел Хан, един от най-добрите познавачи в световната индология на личността и

творчеството на будисткия поет и философ Харибхатта. Преди това, през 1993 г., Братоева е на тримесечна специализация по санскрит и санскритска естетика в Университета на Пуна в Пуна (Pune Vidyapith), Индия, като стипендиант на ICCR (Indian Council for Cultural Relations, Индийски съвет за културни връзки). За тази специализация тя е подкрепена финансово и от фондация „Отворено общество“. През 2011 г. завършва курс по разчитане на древната южноиндийска писменост *грантха* в Букурещ.

Милена Братоева се хабилитира през 2004 г. и получава академичното звание „доцент“ с труд на тема *Сома и раса: за мито-ритуалния локус на древноиндийската естетическа категория rasa*.

През 2012 г. Милена Братоева се хабилитира като професор по древноиндийска литература с труда *Светлина-видение-просветление: митология, ритуали и религиозно-философски идеи във Ведите* (издадена от Индологическа фондация „Изток-Запад“, София, 2012; второто преработено издание е публикувано през 2022 г. от Издателство „Изток-Запад“).

През 2017 г. Милена Братоева получава едногодишна стипендия на ICCR (Senior Research Fellowship of Indian Council for Cultural Relations, Ministry of External Affairs, Government of India), благодарение на която има възможността да работи по своя научен проект, посветен на *Упанишадите*, във факултета по санскрит и индология на Университета „Джавахарлал Неру“, Делхи, Индия.

През 2023 г. проф. Братоева бе поканена от индийското правителство като специален гост на Международния конгрес по хинди, проведен на 15–17 февруари във Фиджи, но по лични причини не успя да участва във форума.

Студентите не само уважават, но и обичат своя професор Милена Братоева, не пропускат нейните интересни лекции. Преподавател с много ерудиция, разбиране, внимание и търпение, проф. Братоева насочва и помага на всички свои студенти, дипломанти и докторанти, съпреживява с тях процеса на писане и създаване на нов научен текст, на нов превод. Тя е научен ръководител на шестима редовни докторанти към катедра „Класически Изток“, четирима от които успешно защитават своите дисертационни трудове – Ася Цветанова (*Мит и реалност в драмата на Мохан Ракеш „Лебеди на сред вълните“*. *Опит за прочит през призмата на будисткия мит за Буддха и Нанда*, 2009); Румяна Дамянова (*Абхиня като инструмент за кодифициране на сценичната екстериоризация на раса (въз основа на превод от санскрит на трактата „Абхинядарпана“ на Нандикешвара*, 2015); Николай Янков (*Саможертвата като прототип на ведическата ритуална система*, 2018) и Александър Богданов (*Богинята Ушас: концептът за утринната светлина във Ведите*, 2023). Нейни студенти са водещи индолози в различни университети по света. Освен това Братоева е научен ръководител на множество магистърски дипломни работи в специалност „Индология“, както и на бакалавърски дипломни работи в специалност ЮИЮА. Може да се каже, че тя е основател на цяла школа в българската индология – трима нейни дипломанти и докторанти понастоящем преподават в специалност „Индология“. Макар и много от нас да се наричат „възпитаници“ на проф. Братоева, нейните широта на възгледите и толерантност към различни научни подходи и гледни точки я издигат много над традиционното понятие за научен ръководител. Тя по-скоро вдъхновява и окрилява, отколкото поставя ограничения на младите изследователи, като осигурява именно онази свобода, в която всеки се

чувства творец, учен, преводач, в която всеки дава най-доброто от себе си.

В личен план искам да благодаря на Милена Братоева за отделеното време и внимание, за нейната отзивчивост и грижа още от първото ми прохождение в областта на санскритологията, за окуражаването и вдъхновението, за обичта, с която ми помагаше в целия ми път досега като индолог, за разширяване на полето на съзнанието ми, за възможността да споделям въпросите, които ме вълнуват, за дългите дискусии в търсене на една или друга древна истина или на подходяща дума за превод. Надявам се, че ще работим и занапред заедно, че ще преведем още образци на древната индийска мисловност, че ще проникваме по-надълбоко в прозренията на ведическите *риши*, в магическото познание на словото и света.

Милена е от малкото хора, които могат да обединяват и ръководят успешно хората, при това с много такт и разбиране, с личен пример и всеотдайност, с вяра във всеки един от нас. Тя вдъхновява всеки да работи от сърце, увлича и като великите индийски *риши*, в чието присъствие дори естествени врагове като хищник и плячка са в хармония помежду си, е способна да обединява и да накара да работят заедно дори орел, рак и щука. По тази причина в рамките на два поредни мандата (2011–2019) тя е успешен ръководител на катедра „Класически Изток“ (включваща специалности „Индология“, „Иранистика“ и „Арменистика и кавказология“) в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, а в периода 2019–2023 г. проф. Братоева е заместник-декан по учебната дейност на Факултета по класически и нови филологии в СУ.

Милена Братоева владее перфектно пет чужди езика – английски, немски, руски, хинди и санскрит, изучавала е класически тибетски език, старобългарски и латински. Изследванията ѝ в областта на ведологията,

санскритологията, будологията и съвременната индийска литература са на световно ниво, като голяма част от тях са публикувани в престижни научни списания и сборници. Тя несъмнено е българският авторитет по въпросите за превод от ведийски, санскрит и хинди, по всички въпроси, свързани с индийска литература – стара и нова, по темите, обвързани с брахманизъм, хиндуизъм, будизъм.

Милена Братоева е автор на над 100 научни публикации и доклади от конференции, на множество научнопопулярни и популярни публикации. Тя е изтъкнат преводач от ведийски, санскрит и хинди. Нейни са преводите на четири от основните *Упанишади*, на няколко глави от *Натяшаstra*, на множество ведически химни и санскритски будистки *джатаки*, на истории и разкази от санскрит и хинди. Научните теми, върху които съсредоточава своето внимание през последните години, са новия за индологията поглед върху ведическата литература от гледна точка на теорията за речевия акт и много старият, но актуален понастоящем нерешен въпрос за парадоксалността на желанието в будизма.

Милена Братоева участва в поредица международни и национални научни конференции в България, Индия, САЩ, Унгария, Полша, Португалия, Хърватска, Румъния и др., както и в редица научни проекти, основните сред които: международен проект Master's Degree curricula in the Area of Languages (Темпус, 1996–1999); „Научни подходи към взаимовръзката текст – социокултурен контекст в изследването на религиите“ на Центъра за изследване на религиите (2009–2010); ръководител е на проекта „Хинди-български онлайн речник“ (2010); ръководител е на проект за създаване на електронно научно списание за азиатски и африкански изследвания „Манас“ (2013–2018).

Отговорен редактор е на първото у нас онлайн списание за индийска литература „Литературен *Светилник*“, София, 2012, издадено от Клуб „Приятели на Индия“. Член е на редакционния съвет на Библиотека „Традиция и съвременност“ на изд. Индологическа фондация „Изток-Запад“. Главен редактор е на някои броеве на електронното научно списание за азиатски и африкански изследвания „Манас“ и на някои научни издания на специалност „Индология“.

Носител е на наградата *Хинди севи самман* (हिंदी सेवी सम्मान) за 2017 г. на Международния хинди университет „Махатма Ганди“ (Mahatma Gandhi International Hindi University) във Вардха, Индия, за принос към популяризирането на хинди.

Сборникът, който подготвихме с много обич с колегите, включва научни статии от различни области на знанието за Изтока. Ние, нейните ученици, колеги, приятели, сме щастливи, че я има, горди сме, че я познаваме.

Пожелавам на проф. Братоева да продължава и занапред да разкрива пред нас и пред света ярката светлина на източното познание и светоусещане, да продължи да бъде извор на вдъхновение за всички нас и да ни събира около себе си като своеобразен стабилен център на знанието, доброто и благостта.

доц. д-р *Гергана Русева*
ръководител на катедра
„Класически Изток“
в СУ „Св. Климент Охридски“